

Rimme Mastebroek (Amersfoort 1990) is docent Journalistiek aan de Christelijke Hogeschool Ede. Na zijn opleiding Media Studies aan de Universiteit van Amsterdam begon hij als trainee bij de EO, waar hij verschillende functies vervulde. Daarna werd hij eindredacteur bij het inmiddels ter ziele gegane journalistieke platform Dag6 en werkte hij op de cultuur- en wetenschapsredactie van het *Nederlands Dagblad*. Ook was hij een jaar (bestuurs)lid van de SVDJ Denktank.

NEEM RELIGIE SERIEUS, DAT HOORT BIJ HET JOURNALISTIEKE AMBACHT

Hoewel religie wereldwijd nog altijd groeit, seculariseren Nederlandse redacties in rap tempo. Bovendien zijn journalistieke omgevingen veelal aanzienlijk ‘seculierder’ dan de doorsnee bevolking. Het risico: de kwaliteit van berichtgeving rond religie staat onder druk. Dat kan beter.

Het is een mijlpaal in het bestaan van iedere journalist: viral gaan met een tweetje. ‘De @volkskrant schrijft een artikel dat niemand meer weet waar Pasen over gaat. Misschien moeten ze het nog eens proberen’, tikte ik, met daarbij een screenshot van de krant van donderdag 13 april 2017. Daar stond: ‘Pasen is een vrije dag met paaseieren en paasvuur, dat weten we. Dat Jezus toen ten hemel is gevaren, behoort echter niet tot de basis-kennis’. Honderden retweets volgden en verschillende media, waaronder EenVandaag, maakten het nieuwtje deel van hun uitzending. Het was duidelijk: dit werd als een serieuze blunder gezien.

Toen dezelfde krant een jaar later over een ‘vrijgemaakt hervormde kerk’ schreef – een kerkgenootschap dat niet bestaat – en ik opnieuw gretig een tweetje de wereld instuurde, was de toon van veel reacties een stuk sus-sender. Ach, je kunt het zo’n ‘algemene krant’ toch ook niet kwalijk nemen dit soort religieus vakjargon niet onder de knie te hebben?

Misschien niet. Misschien dat zelfs menig christen zal zakken op het fictieve examen ‘kerkelijke kaart van Nederland’ – al vind ik dat een googlesessie van een minuut om zo’n fout te voorkomen niet te veel gevraagd is voor een journalist. Tegelijk gaat het op redacties soms al verkeerd op het meest basale niveau: dan schrijft men bijvoorbeeld over inwoners van Harskamp die op zondag ‘een kruisje slaan in de kerk’ (dat zul je bevinde-lijk-gereformeerden niet snel zien doen).¹ Of over ‘evangelisten’ en ‘evan-

¹ ‘Harskamper herrieschoppers zijn doodsbang’, *De Stentor* (26 augustus 2021).

gelicalen': die termen zijn niet zomaar inwisselbaar.² 'Pastor', 'pastoor' of 'dominee' zijn dat evenmin.³

Gebrekkige kwaliteit

Is dit een particuliere ergernis? Dat sowieso. Ik geef om mijn christelijke traditie en ik geef om de journalistiek. En ik zie daarom graag dat de journalistiek 'mijn' geloofsgemeenschap serieus behandelt (andersom is soms ook nog een wereld te winnen, maar dat is een verhaal op zich). Ik ben natuurlijk ook niet de eerste journalist die zich opwindt over het gebrek aan religieuze kennis en (dus) de niet-evenwichtige berichtgeving. Marije van Beek, bijvoorbeeld, deed dit vijf jaar geleden al, in haar eigen dagblad *Trouw*.⁴ En Sjirk Kuijper – zijn essay is eveneens te lezen in deze bundel – maakte zich in 2021 tegenover het SVDJ boos over 'de blinde vlek voor religie' binnen de Nederlandse journalistiek.

Toch geloof ik dat hier meer aan de hand is dan al dan niet gelovige journalisten die zelotisch op zoek zijn naar fouten in religieuze berichtgeving. De journalistieke kwaliteit is in het geding. Journalistieke mastodonten Bill Kovach en Tom Rosenstiel stellen in hun befaamde *The Elements of Journalism* dat het een belangrijke taak is van de journalistiek om de maatschappij proportioneel in kaart brengen en deze te kunnen duiden.

Hoewel in Nederland de secularisatie doorzet, rekende in 2022 volgens het CBS zo'n 43 procent van de bevolking zich tot een religieuze groepering. Dat zijn miljoenen (potentiële) kijkers, lezers en luisteraars – hele gemeenschappen dus – die je als (betrokken) journalist recht zou moeten willen doen. Bovendien zal het aantal gelovigen wereldwijd de komende decennia alleen maar toenemen, laat onderzoek van het Pew Research Center zien (zie kader).

Dat leidt tot mijn volgende twee aannames: dat het belangrijk is om gegedege religieuze kennis te hebben op redacties én dat deze kennis door de secularisatie in Nederland serieus onder druk staat.

2 'Evangelicos' in favela's voor Bolsonaro', NOS Nieuws (28 oktober 2022). (In hetzelfde item zit overigens de zin: 'Hoewel Brazilië van oudsher nog een katholiek land is, noemt een derde van de bevolking zich christen.' Een katholiek pijnpunt, want zijn zij dan geen christenen?)

3 'Tientallen mensen bevrijd uit Nigeriaanse kerk die wachtten op terugkeer Jezus', NOS Nieuws (3 juli 2022).

4 Gabriella Codonesu, 'Achter de schermen. Religie-redacteur Marije van Beek. 'Kenniss over religie verdwijnt langzaam uit de samenleving, heel treurig vind ik dat'', *Trouw* (12 juli 2019).

Voor dit essay heb ik deze aannames voorgelegd aan vier collega's: Karel Smouter (redacteur Geestelijk leven bij *NRC*, christen), Daaf Borren (onderzoeker en schrijver, werkte jarenlang als freelance-correspondent in Afrika, niet-religieus), Somajeh Ghaeminia (redacteur Islam bij dagblad *Trouw*, niet-religieus) en Nico de Fijter (hoofdredacteur *Nederlands Dagblad*, christen).

Parochiaan

Smouter herkent dat die basale religieuze kennis aan het afnemen is. 'Hoe vaak niet tegen mij gezegd is: 'Je bent een domineesoon? Een pastoor mag toch helemaal geen kinderen?' Bij *NRC* hebben we ook wel eens over 'evangelisten' in plaats van 'evangelicalen' geschreven. Natuurlijk maak ik daar dan intern een punt van. We corrigeren dat vervolgens netjes, maar het blijft een blunder'.

De Fijter: 'Redacteuren worden blijkbaar niet overal op hun tekortkomingen gewezen, want bepaalde fouten blijven terugkeren. Dat laat zien dat er op redacties weinig mensen rondlopen die wél weten hoe het zit. Bij een opmerking als 'een parochiaan van een Gereformeerde Gemeente'

Aantal religieuzen wereldwijd neemt toe

Dat het aantal religieuzen in 'het Westen' terugloopt, zal voor weinig mensen een verrassing zijn. Het is daarbij wel goed te beseffen dat West-Europa, Noord-Amerika en (andere) Angelsaksische landen hierin een uitzondering vormen. In verreweg het grootste deel van de wereld groeit religie volop, laat een wereldwijde studie van het Amerikaanse onderzoeksbureau Pew uit 2022 zien. Zowel in absolute aantallen als naar verhouding zullen meer mensen een religie aanhangen dan nu. Vooral het groeiende aantal moslims draagt bij. Naar verwachting zullen er in 2060, voor het eerst in de wereldgeschiedenis, meer moslims dan christenen zijn, waarmee de islam de grootste religie op aarde wordt. Het percentage niet-religieuzen zal de komende decennia juist verder dalen. De achtergrond is ook demografisch: landen waarin de bevolking de komende decennia (snel) groeit, met name in zuidelijk Afrika, zijn allemaal diepreligieus, terwijl landen met krimpende populaties vaak minder religieus zijn. Voor een ruime meerderheid van de wereldbevolking speelt religie een 'zeer belangrijke' rol in haar dagelijks leven.

(zoals eens in *Saar Magazine* te lezen viel, RM) kun je denken, ach, wat maakt het uit? Maar voor een deel van je publiek maakt dat wel degelijk uit. Je laat met zo'n fout zien dat je hun leefwereld niet serieus neemt. En simpelweg je feiten niet op orde hebt'.

Tegelijk wil Smouter ervoor waken om dit tot een 'exclusief religieuze aangelegenheid' te maken. 'Advocaten zeggen bijvoorbeeld ook dat juridische finesses nooit recht worden gedaan door de journalistiek'.

Algemene kennis

Voor voormalig Afrika-correspondent Borren gaat de vergelijking tussen religie en justitie echter niet op. 'Religie raakt aan veel meer, ze is vervlochten met onze manier van leven. Daar meer achtergrondkennis van hebben, is goed'.

ND-hoofdredacteur De Fijter: 'Als journalist ben je voortdurend bezig om de wereld proberen te begrijpen, zodat je ook je lezer verder kunt helpen. Daarom is algemene kennis onmisbaar voor een goede journalist. Ik denk niet dat iedere journalist de kerkelijke kaart van Nederland uit zijn hoofd moet leren, maar een notie hebben van hoe religie onze samenleving heeft gevormd en wat ze kan betekenen voor mensen, kan geen kwaad'.

Vergeleken met die van het christendom loopt kennis over de islam nog verder achter, merkt *Trouw*-redacteur Ghaemina. 'Zowel op redacties als binnen de hele samenleving kom ik meer aannames dan kennis over de islam tegen. Oneerbiedig gezegd zijn we bij *Trouw* inhaalwerk aan het verrichten. Artikel voor artikel de kenniskloof proberen te dichten'.

De journalisten proeven bij collega's en 'bazen' lang niet altijd interesse voor verhalen waarin godsdienst een rol speelt. En wanneer die interesse er al is, gaat het om negatieve, clichématige invalshoeken. Borren: 'Afrika is een hyperreligieus continent, maar opdrachtgevers beginnen daar zelden over. Artikelen over Afrika waarin religie een rol speelt, gaan of over de radicale islam of over de manier waarop kerkleiders hun volgelingen financieel een loer draaien. Er gebeuren ook veel positieve dingen, maar dat zie je niet of nauwelijks terug in de media'.

De Fijter, die voor zijn hoofdredacteurschap twintig jaar in verschillende functies bij *Trouw* werkte, vult aan: 'Een artikel pitchen over misbruik in religieuze gemeenschappen of de positie van vrouwen en lhbt'ers in de kerk: daar was altijd wel ruimte voor. Maar voor een stuk over Laudato Si (een kerndocument waarin Paus Franciscus de katholieke visie op ecologie,

klimaat en duurzaamheid uiteenzet) heb ik harder moeten knokken. Het herbevestigen van bestaande frames is immers gemakkelijker’.

Die werkwijze kan schadelijk zijn, omdat de religieuze kennis bij het publiek eveneens aan het afnemen is. Onderzoek van de Glasgow University Media Group laat zien dat de impact van media op percepties bij het publiek groter is (en zelfs een centrale rol speelt) wanneer de kennis of ervaring van het publiek juist beperkt is. Op den duur worden bepaalde frames dan als ‘gezaghebbend’ of zelfs ‘waarheidsgetrouw’ beschouwd.

Negatief discours

Later in het gesprek haalt De Fijter een anekdote aan over een journalist van een andere landelijke krant. ‘Die zei: ‘Wij schrijven niet over religie, want wij schrijven niet over zaken die niet bestaan’. Geïrriteerd: ‘Echt stuitende domheid. Dan zit je zo gruwelijk opgesloten in je eigen bubbel, dan ben je zo naar binnen gekeerd dat je per definitie geen goede journalist kunt zijn’.

Hoewel Borren er niet zúlke extreme opvattingen op nahield, geeft hij uit eigen beweging toe dat hij als correspondent ‘bevooroordeeld’ begon. ‘Ik moest niets van religie hebben en ging gesprekken met kerkleiders aan met het idee dat het allemaal oplichting was’.

Borren is daarin overigens niet de enige: onderzoek van Liesbeth Hermans uit 2016 (Hogeschool Windesheim en de Radboud Universiteit) laat zien dat één op de tien Nederlandse journalisten religieuze leiders vertrouwt, waarmee religie het laagst scoort van alle instituties. Borren: ‘Door Ghanese vrienden en een gelovige promovenda uit Georgië werd ik erop gewezen, dat ik wel wat genuanceerder naar religie mocht kijken. Hoewel ik kritisch blijf op de rol van de kerk in bijvoorbeeld Oeganda, ben ik gaandeweg ook de mooie kanten gaan zien. Zoals de oprechte gemeenschapszin’.

Ghaeminia: ‘Na de aanslagen op de Twin Towers en de moord op Theo van Gogh ontstond er een heel negatief discours over moslims. De islam, dat was jihad en terrorisme; ruimte voor andersoortige verhalen was er nauwelijks. Overigens zie ik hier en daar wel verbetering; sommige redacties, zoals die van de NOS, zijn diverser geworden en dat merk je aan de verhalen die ze maken over de islamitische gemeenschap’.

Al voelt dat voor haar en de gemeenschap waar ze voor en over schrijft wel enigszins als too little, too late: ‘Het is nog lang niet goed genoeg. Met name jonge moslims zijn super kritisch op en heel teleurgesteld in de media. Zij missen positieve verhalen over hun gemeenschap en willen daarnaast meer mensen die op hen lijken – met of zonder hijab – terugzien in

de media. Waarbij het niet alleen moet draaien om hun moslim-zijn, maar liever nog om hun professionele expertise’.

Seculier-zijn op de redactie

Representatie doet ertoe, wil Ghaemina maar zeggen. Waar het Pew en het CBS meestal wel lukt om hun onderzoeksgroep een representatieve afspiegeling van de bevolking te laten zijn, hebben journalistieke redacties daar al jaren moeite mee. ‘Ondanks de vele initiatieven blijft het journalistencorps vrij homogeen’, concludeert een rapport van het Stimuleringsfonds voor de Journalistiek in 2021.

Nederlandse journalisten komen meestal uit ‘de witte middenklasse, hebben vaak dezelfde opleiding genoten en delen in meerdere gevallen dezelfde politieke opvattingen’. Mannen vervullen, zowel voor als achter de schermen, en vooral bij het hardere nieuws, nog altijd de voornaamste rollen.

Wat dat betreft zouden veel journalisten het aardig doen wanneer zij de geruchtmakende ‘zeven vinkjes’ van collega Joris Luyendijk zouden moeten afvinken. In zijn boek laat Luyendijk zien dat een relatief kleine groep met specifieke kenmerken (man, wit, hetero, minstens één hoogopgeleide ouder, minstens één in Nederland geboren ouder, een vwo-diploma en een universitaire opleiding) buitensporig veel macht heeft.

De zeven kenmerken vormen echter geen uitputtende lijst, denkt Luyendijk hardop in een aflevering van de Ongelooflijke Podcast (EO/NPO Radio 1). Seculier-zijn was een prima optie voor een achtste vinkje geweest, ook in de mediawereld. Wie religieus is, is een exoot en heeft altijd wat uit te leggen. Luyendijk: ‘Iemand die zegt dat zijn geloof ook een rol speelt in zijn openlijk handelen, plaatsen wij buiten de norm. Dat geldt primair voor moslims, maar ook voor christenen’.

Beloning

In het eerdergenoemde *The Elements of Journalism* van Kovach en Rosenstiel staat een anekdote over David Ashenfelder die laat zien dat ‘zelfs’ gevierde journalisten zich klein kunnen voelen door een onveilige redactiecultuur. Ashenfelder is onderzoeksjournalist, Pulitzerprijswinnaar en christen. Bij ‘zijn’ *Detroit Free Press* durven christenen niets over hun geloof te zeggen, vertelt hij: ‘Ze zijn bang om belachelijk gemaakt te worden. Ik weet wel wie de anderen zijn: ‘ondergronds’ praten we wel met elkaar’.

Zijn verhaal staat mijlenver af van wat Amerikaanse Maynard Institute for Journalism Education 'belonging' noemt. Een concept dat volgens het instituut nog voorbijgaat aan 'diversiteit' en het streven omschrijft waarbij iedere journalist zich daadwerkelijk thuisvoelt op zijn/haar/diens redactie.

Die werkelijkheid voelt voor Ashenfelder en zijn collega's blijkbaar nog ver weg. En dat is dan nog in de Verenigde Staten, een land waar het christendom een significante rol speelt in het publieke leven. Maar newsrooms in het Westen seculariseren nu eenmaal een stuk sneller dan het algemene publiek.

Kloof tussen redactie en publiek

Een Iers onderzoek uit 2023 van de Dublin City University suggereert dat er op het groene 'Emerald Isle' een serieuze, religieuze kloof tussen journalisten en het 'gewone' publiek is ontstaan. Bijna zes op de tien journalisten bestempelen zichzelf als niet-religieus, terwijl dit onder de gehele bevolking aanzienlijk minder is: ongeveer één op de tien.

'Wanneer je je afvraagt hoe seculier, of niet, de Ierse journalistiek is, is het interessant om op te merken dat religieuze groepen en instituties voor journalisten helemaal onderaan staan op de lijst van invloedrijke bronnen', schrijven de wetenschappers.

Die kloof tussen redactie en publiek kan invloed hebben op daadwerkelijk weten wat er bij je lezers speelt. De Fijter: 'Ik zit nu op een redactie waar behoorlijk wat religieuze kennis zit. Bij *Trouw* zat ik in de situatie waarbij het publiek dat de krant bedient veel christelijker is dan de redactie zelf. Als je je publiek goed wilt bedienen, moet je denk ik wel een beetje op dat publiek lijken'.

Het werk van een journalist is dan ook niet los te zien van zijn persoonlijke identiteit. 'Er zit altijd een mate van eigen denken in het werk van iedere journalist. Journalisten die dat ontkennen, zijn vaak niet zo goed', stelt Borren. 'Je kunt je eigen subject niet zomaar even in de ijskast zetten. Je neemt andere voorkennis mee, stelt andere vragen'.

De in Iran geboren Ghaeminia kreeg de eerste jaren van haar leven een islamitische opvoeding, maar identificeert zichzelf niet meer als moslima. 'Toch helpen mijn Iraanse wortels mij, omdat ik weet wat het is om tot een minderheid te behoren. Ik heb het idee dat ik voor mijn werk makkelijker met mensen in gesprek kom en zij mij eerder vertrouwen'.

Nederige houding

Hoe nu verder? Hoe kan de berichtgeving over religie een kwaliteitsinjectie krijgen?

Het begint met de erkenning, in de corner offices van hoofdredacteurs, dat het goed is wanneer 'hun' redacteurs basale kennis hebben over de, met gemak, twee grootste religies in Nederland: het christendom en de islam. Zoë Papaikonomou en Annebregt Dijkman schrijven in hun boek *Heb je een boze moslim voor mij?* dat dit een van de zeven stappen is richting de door hen beoogde inclusieve journalistiek.

Blijvende aandacht voor diversiteit en representatie helpt ook. Verschillende ideologieën en levensovertuigingen op één redactie zorgen voor een bredere blik op de wereld en dus betere journalistiek, stellen Kovach en Rosenstiel. Al laat het voorbeeld van David Ashenfelder zien dat de aanwezigheid van 'minderheden' niet per definitie tot een veilige werkcultuur leidt.

'Je moet bovendien van een individu op een redactie niet verwachten om ambassadeur van de eigen gemeenschap te zijn', nuanceert *NRC*-redacteur Smouter verder. 'Ik sta voor mijn geloof en kan andere perspectieven meenemen naar de redactievloer, maar zou het vervelend vinden om als professional steeds tot 'die christen' gereduceerd te worden'.

Journalisten nemen hun wereldbeeld en voorkennis mee in hun werk. Het is belangrijk om je daar bewust van te zijn. Maar misschien nog belangrijker om toe te geven is waar je géén verstand van hebt, stellen Smouter, De Fijter en Ghaemina los van elkaar. Anders gezegd: leer wat vaker een nederige houding aan te nemen.

Smouter: 'Iedere keer wanneer ik over een andere gemeenschap dan de mijne schrijf, valt het mij op hoe snel ik fouten maak. Ik was eens in een synagoge en schreef over een bar mitswa, dacht ik. Maar omdat het meisjes betrof was het een bat mitswa. Ik was blij dat ik vooraf ruimte had gegeven aan die joodse gemeenschap om mijn artikel te corrigeren op feitelijke onjuistheden, anders was mijn geloofwaardigheid flink aangetast. Als journalist wil je recht doen aan nuances; dan moet er in je werkproces altijd ruimte zijn voor voldoende checks'.

De Fijter: 'Je moet mij niet vragen een natuurwetenschappelijk artikel te schrijven. Maar als dat toch een keer moet, zal ik mij goed moeten inlezen en voor checks and balances zorgen. Het is tenslotte iedere journalist zijn eer te na dat zijn verhalen niet kloppen. Dat is journalistieke ambachtelijkheid'.

Moedig voorwaarts

Ghaeminia benadrukt dat het mooi zou zijn wanneer journalisten open zijn over hun (nu nog) ‘niet-weten’: ‘Dus dan benader je een, in dit geval, religieus iemand niet met ‘het is toch zo dat...?’, maar met: ‘vertel me hoe jij dit beleeft, want ik heb geen idee’. Dan neem je ook je eigen identiteit mee, want je hebt simpelweg die kennis en culturele ervaring niet. Met die houding kun je uiteindelijk óók een goed verhaal vertellen’.

Smouter: ‘Ik stel in interviews vaak de vraag: ‘Wat zou je willen dat een ander over jou begrijpt?’ Of: ‘Wat is het grootste misverstand dat over jou of jouw groep bestaat?’⁵

Voor Borren hoeven niet complete redacties bijgespijkerd te worden, maar hij pleit wel voor een werkgroep ‘religie en theologie’ bij grotere media. ‘Ook al is Nederland geseculariseerd, we zijn al jaren bezig met tegenstellingen als die tussen conservatief en progressief, platteland en Randstad. Daar zit ook veel religie in, maar daar doen ‘we’ nog weinig mee. Zo’n werkgroep kan zelf met verhalen komen, maar bijvoorbeeld ook beschikbaar zijn voor factchecks bij andere redacteuren’.

Een dergelijke werkgroep, die volgens Borren idealiter uit zowel gelovige als niet-gelovige deelnemers bestaat, is zinvoller dan een avondcursus voor iedere redacteur. ‘Zulke kennis ebt snel weer weg, terwijl zo’n werkgroep een constante kan zijn. Zoals religie ook een constante factor in onze samenleving is’. ●

Referenties

- David Boogerd, De Ongelooflijke Podcast #88: Is niet-gelovig zijn een privilege? De nu al beruchte ‘Zeven Vinkjes’ met Joris Luyendijk en Stefan Paas (EO, NPO Radio 1, 2022).
- Khalid Boutachekourt e.a., ‘Diversiteit in de journalistiek. Naar handelingsstrategieën voor diversiteit en inclusie in de journalistieke sector’ (19 mei 2021, online).
- Centraal Bureau voor de Statistiek, *Religieuze betrokkenheid in Nederland* (Den Haag 2023).
- Gabriella Codonesu, ‘Kennis over religie verdwijnt langzaamaan uit de samenleving, heel treurig vind ik dat’, *Trouw* (12 juli 2019).

⁵ Karel Smouter is per 1 juni 2024 samen met Wendelmoet Boersma benoemd tot hoofdredacteur van dagblad *Trouw*.

- Catherine Happer & Greg Philo, *The Role of the Media in the Construction of Public Belief and Social Change* (Glasgow 2013).
 - Liesbeth Hermans, *Worlds of Journalism Study: Journalists in the Netherlands* (Zwolle & Nijmegen 2016).
 - Bill Kovach & Thom Rosenstiel, *The Elements of Journalism. What Newspeople Should Know and the Public Should Expect* (vierde druk, New York 2021).
 - Joris Luyendijk, *De zeven vinkjes. Hoe mannen zoals ik de baas spelen* (Amsterdam 2022).
 - Zoë Papaikonomou & Annebregt Dijkman, 'Heb je een boze moslim voor mij?' *Over inclusieve journalistiek* (Amsterdam 2018).
 - Pew Research Center, *Key Findings From the Global Religious Futures Project* (Washington DC 2022).
 - Kevin Rafter & Dawn Wheatley, *Irish Journalists at Work. Values, Roles & Influences* (Dublin 2023).
 - Birte Schohaus, *Sjirk Kuijper: 'De Nederlandse journalistiek heeft een blinde vlek voor religie'* (Den Haag 2021, online).
 - Stimuleringsfonds voor de Journalistiek, *Diversiteit in de journalistiek. Naar handelingsstrategieën voor diversiteit en inclusie in de journalistieke sector* (Den Haag 2021).
-

Dit boek is mede tot stand gekomen met steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (FBJP).

Omslag: George Orwell, Alya & Debora, Muhammad Qwasim, Kenji Goto, Anna Politkovskaja

INITIATOR LECTORAAT: Stijn Postema

DESIGN & OPMAAK: Peter van Beek

EINDREDACTIE: Bert Mateboer

INLEIDING: Stijn Postema & Johan Snel

INTERVIEWS met David Davidson, Michiel Driebergen & Jago Kosolosky: Johan Snel

FOTO'S Esther van Lunteren: Elisabeth Ismail; Martijn van Dam: Patrick Post

ISBN 9789083420998

© Ede School of Journalism (ESJ)

1e druk 2024

2e, gecorrigeerde druk 2025